

Спогади

КУПИТИ

Про книгу

Книжка спогадів Тараса Федюка, чи не найсамобутнішого вітчизняного поета, охоплює понад пів століття українського літературного і довоколалітературного життя. Утім, автор не лише розповідає про пережите, а й оцінює його - «з усією любов'ю чи відразою: не важливо. Тому, як кажуть в Україні, вибачайте, коли що не так».

ТАРАС
ФЕДЮК

С
ПО
ГАДИ

ТАРАС
ФЕДЮК

С
ПО
ГАДИ
О

Тарас Федюк
Спогади / Т. Федюк. — Тернопіль : Видавництво Богдан, 2024. — 528 с.

ISBN 978-966-10-1922-4

© Федюк Т.О., 2024

© Видавництво Богдан, виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2024

Книжка спогадів Тараса Федюка, чи не найсамобутнішого вітчизняного поета, охоплює понад пів століття українського літературного і довоколалітературного життя. Утім, автор не лише розповідає про пережите, а й оцінює його — «з усією любов'ю чи відразою: не важливо. Тому, як кажуть в Україні, вибачайте, коли що не так».

Немає гіршого для письменника, ніж знати іншого письменника, а надто — кількох інших письменників.

Чарльз Буковскі

... який сенс у спогадах, якщо вони не відверті!

Томас Манн

ПЕРЕД МОВОЮ

Всяке життя завершується крахом. Яким би «успішним» не був митець, скільки б йому не обломилося слави, нагород і срібняків, все'дно він перед смертю відчуватиме, як збудована ним сірникова криничка хилиться й розсипається на хаос складових. І треба бути цілковитим ідіотом або самозакоханим дурнем, аби сподіватися на щасливе завершення намагань, а отже — і на повну гармонію між собою й собою створеним. Ти ніколи не зробиш всього, що міг, не матимеш всього, що заслужив, і всі твої скарби вкриє пил: не важливо — в музеї чи на занедбанім горищі.

Мені пощастило зустрічатися з багатьма цікавими, талановитими, а то й — без перебільшень — геніальними людьми. Усі вони складні та багатовимірні. Усі вони жили не так, як усі. І мали на це право. Брили це право. Надривалися цим правом. І вмирили від цього права. Вони максимально жили так, як хотіли. Нелегка робота — намагатися жити так, як ти хочеш! Але це, на жаль, єдина умова, що уможливорює реалізацію високої місії. Наступати на горло власній пісні пробували дуже талановиті хлопці. Чим скінчилося — відомо. Бог не дає таланту на все життя, він дає поносити й дивиться, як і куди ти його несеш. І не доведи схибити, скурвитися, повірити у власну довершеність і геніальність. Фур — і нема. Тих, кого нема, — безліч. Про них теж буде. Але їх не жаль.

Годі шукати в цій книзі якусь жорстку хронологічну послідовність. Хронологія буде, але не жорстка. Щось «забігатиметься» наперед, щось «відмотуватиметься» навспак. Словом, книгу можна буде читати з будь-якої сторінки, прогортати цілі розділи, яких тут нема, або й узагалі пожбурити її кудись за шафу. Я не ображусь. Мене вже майже нема.

Так само не варто ображатися й моїм героям: ну, так було? Було ж? Було! То чого і пощо?

Крім спогадів, тут будуть, звичайно, і враження. Ті враження, які були від події одразу після неї, та ті, які склалися тепер. Я не лише розповідатиму про пережите, а й оцінюватиму його. З усією любов'ю чи усією відразою: не важливо. Тому, як кажуть в Україні, вибачайте, коли що не так.

Пів століття пишу вірші і вважаю це писання найважливішою справою свого життя. Не дуже мудро. Що із цього писання вийшло — не моє собаче діло. Починав я з того, що писав вірші для народу й, ба більше, для всього людства. Виходила повна дурня. Вона, та дурня, ще жовкне десь серед архівів, старих газет, журналів та альманахів. Доводилося писати й «паровозики». Каюсь. Героєм (тим, яким «Слава!») я, на жаль, не був. Але й паскудою (тим, кому «Ганьба!») — також. Я намагався жити суголосно із самим собою й писати хороші вірші. Закінчив же свою творчу історію тим, що писав винятково для себе, і те, що іноді це подобалося, або не подобалося ще кому — то так і буде.

Отже, цю книгу я пишу для себе. Винятково. І не моє діло, якщо її прочитаєте ще й ви. Або не прочитаєте.

...Кажуть, перед смертю все життя пробігає перед людиною за кілька секунд. Тут я маю перевагу перед рештою посполитих. Моя перевага полягає в тому, що в мене вийшло записати майже все, що промайне перед моїми очима за кілька секунд до смерті.

Хотів було почати одразу відтоді, відколи вирішив, що писати вірші — головний сенс мого життя. Але краще, либонь, — з дитинства. Коротко. З тих цікавих і, як мені здається, важливих речей, які відбувалися тоді: у минулому столітті, у минулому тисячолітті, у минулій країні...

Місцем мого народження є колишнє повітове містечко Ананьїв на далекій півночі нинішньої Одеської області. Фактично ці землі — південне Поділля.

Говорили там здебільшого українською мовою, а точніше — суржиком. В Ананьївському районі було кілька майже всуціль молдавських сіл. Там розмовляли молдавською, ну, румунською, звичайно.

Молдавани із сусіднього села Гандрабурів у неділю приїздили підводами на базар. На підводах були діжки з вином. А вже на базарі вишиковували ті підводи рядком, підкочували свої дерев'яні «амфори» до краю каруц і продавали вино «на разлів», причому давали «пробувати» по чверть склянки всім охочим. Дядьки-фронтовики заходили з одного краю (суворі й рішучі), а, «напробувавшись», виходили з другого краю вже хто як: хто веселий, хто злий, хто ніякий. Отже, сусідство з молдаванами було корисне для багатьох. Діти теж мали свій зиск. Крім вина, гандрабурзькі дядьки возили підводами у великих кошиках чорний солодкий виноград, який здавали на винзавод. Завдання наше було просте: забігти ззаду до підводи, вчепитися й запустити рученятка в кошика. Небезпека ж полягала в тому, що дядьки вираховували нападників і намагалися вперіщити батогом із розвороту по тих рученятах. Ну, тут уже — хто спритніший. Щоправда, били так, як і коней: здебільшого лагідно й ніколи (таким був кодекс честі) не зупиняли підводи та не наздоганяли юних грабіжників. Сиріч рекетирів.

Базарний день був святом для всіх: усі бігали, купували-продавали, говорили-балакали, часом сварилися, і всім містечком котилося кувікання поросят, яких селяни везли з базару в мішках.

Саме містечко було чистеньке, центральні вулиці та тротуари вкриті гранітною бруківкою, центральна вулиця до Жовтневого перевороту звалася Мільйонна, після перевороту — Советською, а від незалежності — Незалежності.

Населення містечка — українці, євреї, молдавани, росіяни та інші народи світу. Саме в такому порядку за чисельністю.

До 1917 року в місті було: два готелі («Лондон» і «Париж»), синагога і православний храм, великий базар, безліч крамничок, чоловіча та жіноча гімназії, велика лікарня, дворянське собрание та могутнє земство, яке й збудувало православний храм, велику лікарню, чоловічу та жіночу гімназії. Крамнички ж збудували здебільшого євреї. Потім у них ці «точки» забрали, а хто не втік і кого не розстріляли — той став завідувачем колись свого власного магазину. Крамнички ті часто продовжували зватися за прізвищем колишнього власника. Ну, ось, наприклад, магазин господарських товарів називався «Железним магазином Передніка», частіше — просто «железним» або просто — «Передніка». Не пам'ятаю, чи застав я живим самого боса Передніка, але його нащадок — Мішка Переднік був незмінним учасником наших дитячих баталій, зазвичай чомусь у ролі фашиста.

З дуже раннього дитинства пам'ятаю руки моєї няньки. У мене була нянька, бо мої батьки Олексій Григорович та Лідія Кирилівна були вчителями в середніх школах. Батько — український філолог, мати — російський. Вони мусили ходити на уроки. Бабця моя по матері — Текля Спиридонівна Охріменко (у дівочтві — Пасічнюк) ніде не працювала, оскільки була вдовою великого начальника (колись голови райвиконкому сусіднього Ширяївського, а потім заступником голови Ананьївського райвиконкому) — мого діда по матері Охріменка Кирила Сидоровича. Бабця мене глядіти відмовлялася, оскільки була, по-перше, вдовою колишнього начальника, а по-друге, норовистою клятою степовичкою (з того типу, який вибили-вислали в совітські часи; припускаю, що й дід мій Кирило доклав рук до викорінення гордого степового племені).

З дідом пов'язана родинна історія про те, що він незаконнонароджений син ананьївського панка (з наголосом на останньому, а не першому складі) і його покоївки. Дідова мати

(колишня покоївка) пізніше з'являлася перед очі сина (моя матуся її бачила й мені розповідала пізніше), щоправда, визнана не була. Немовлям діда підкинули до заможних бездітних селян Охріменків у село Майнова, що за п'ять кілометрів од повітового центру. Дід виріс. Що робив до перевороту, а потім під час цокотіння копит коней чорних запорожців Дяченка, тачанок батька Махна й лопотіння лаптів червоних китайців — не знаю. Хоча, як народжений 1899 року, він обов'язково мав би бути за синьо-жовтих, червоних-білих, зелених, чорних чи ще за кого. А от історію про те, як дід розкуркулив Охріменків, у яких був приймаком, чув. Чи правда — не знаю. Але оскільки в мене за шість десятиліть не виникало жодного бажання когось розкуркулити, то або це брехня, або я — не в діда.

Багато років потому я якось краєм розповів про діда-начальника Тані Доній, і вона вигукнула: «Так ти ж мажор!». Може, і мажор, але, маю визнати, життя минуло без мажорських вигод. З чого досі у великій печалі.

Дід Кирило помер рано, маючи 53 роки. Прийшов з роботи, відчинив двері до хати, увійшов, махнув рукою, впав і помер. Інсульт.

Пізніше, коли я бігав вулицями містечка, відбігаючи далеченько від хати, дядьки мене часто питали: «Ти чий, синку?». Я відповідав. І вони суголосно казали: «Гарний був чоловік твій дід Кирило Сидорович». Мені було приємно тоді. Тепер — не знаю...

Отже, бабця мене глядіти не хотіла. Вона гляділа все: садок, город, курей, борщ, «плачинди», а мене — не хотіла. Тому — руки няньки.

Нянька в мене була хороша, звали її Надя, родом із села й любила та оберігала мене, ховаючи від поганого ока, циган і про всяк випадок від усіх взагалі. Гадаю, може, тому я все життя важко «сходився» з людьми. Багато хто помилково сприймав це моє певне внутрішнє дистанціювання як надмірну пиху. Від цього «сходитися» було ще важче. Ну, звідкіль їм було знати про Надю, погане око й циган, себто ромів. А Наді, до речі, звідки було знати, що в моїх тоненьких синіх жилках тече циганська кров. Не багато, але тече.

До речі, про циган. Я ще пам'ятаю їх справжніх: кочових, з кибитками, подертими шатрами, багаттями, гітарами.

Вони приходили в наше містечко так. Несподівано, зазвичай пізно ввечері або вночі, у невеличкому скверику, що й зараз, либонь, є поміж

пам'ятником кільком загиблим солдатам Другої світової та річкою Тилігул, раптом з'являлися шатра. Звідки вони з'являлися ніхто не знав, на скільки днів — також. Але містечко злегка напружувалося.

Вранці святково вбрані, у червоних китайкових сорочках, підперезані тонкими срібними пасками, у ледь прим'ятих капелюхах, чорнобороді циганське «керівництво» табору йшло до райвиконкому напитувати якусь працю. Праця могла бути різна: від ремонту доріг до ковальського цюкання. Але одна умова була обов'язковою: оскільки цигани не мали паспортів, то оплата повинна робитися за угодою та готівкою...

Циганки в тому часі, як пшоно, розсипалися вулицями та приватними подвір'ями містечка: комусь гадати, щось вициганювати, дещо красти... Літні степовички мужньо відгнали непроханих гостей, ховаючи онуків, курей і гусей від худючих проворних циганок. Головне тут — не відволіктися від охоронних функцій, бо тільки зловиш гаву — так і не долічишся: курки, гуски, якого начиння, необачно залишеного на вулиці. Ну, онуків, сказати правду, не крали, такого вже не було в моєму часі. А от у часі няньки Наді, либонь, було.

Якогось ранку мешканці містечка з подивом довідувалися, що вночі табір знявся. Сквер був безлюдний. Лише попіл багать та сліди кінських копит. Степовики чухали потилиці й полегшено зітхали: «По-ї-ха-ли»...

Це були останні кочові цигани. Десь у кінці п'ятдесятих — на початку шістдесятих Хрущов вирішив силою указу «посадити» циганів на землю, видати їм паспорти, а для цього заборонив кочувати. Роми зненавиділи тоді Хрущова люто, і я переконаний, що все своє тисячолітнє мистецтво наслань використали проти нього сповна, що й позначилося на долі Микити Сергійовича трагічно. І не кажіть мені про якусь апаратну змову і якогось недолугого Брежнєва. Це ромська справа! Точно їхня.

Та повернуся до своєї родини.

Батько мій родом із Хмельниччини, Старокостянтинівського району, села Самчики. Це село тепер стає дедалі більше туристичним центром, там досі зберігся панський маєток, збудований польським полковником Чечелем, панський млин, прекрасний парк, гребля й тече все менш і менш прекрасний Случ.

Щоліта ми родиною їздили в Самчики, звідти дуже багато моїх віршів.

Пізніше, коли Ігор Римарук вперше приїхав до мене в село (а батьки його, та й він сам у докиївському, тобто дитячому часі, жили в селі Западинцях сусіднього Красилівського району), подивився на річку в лататті, човни, ліс, палац, греблю, столітні осоки і сказав: «А я увесь час думав: ну звідки, бл..дь, у цього східняка такі вірші?». Водночас характерно зиркнувши на мене: чи не образився й чи оцінив. Я не образився й оцінив.

Щодо моїх пращурів, то найстарший досяжний — Павло Іванович Федюк, селянин. Народжений 1763 року, прожив сімдесят троє літ. Це з «ревізської сказки», яку в житомирському архіві надивав мій товариш Богдан Пажимський. Що цікаво. Жив той прапра... в четвертій хаті на Остриківцях. Зараз дідова хата має адресу Остриківці, 4. Хата, звичайно, не та і не там, але символічно, погодьтесь.

Дід мій по батькові — Григорій Ілліч Федюк — був ковалем. Дуже добрим ковалем. У Самчиках досі живі люди, які бачили діда і його роботу. У часи непу він заробив грошей, побудував кузню, хату... Але щастя на те й щастя, що буває ненадовго. Одного нещасливого радянського дня прийшли місцеві санкюлоти і сказали: «Тепер кузня буде общественна, але оскільки коваля, крім тебе, Гріша, у нас на селі нема, лишишся ковалем, а ми тобі зарплату положимо». Так доля мого самчиківського діда-українця стала схожа на долю ананьївського єврея Передніка. І нині, коли бандити при владі «віджимають» бізнес, я знаю, чії вони онуки...

Дід прожив недовго. Помер 1947 року у віці сорока дев'яти.

Був він смаглявим «циганчуком» й особливо замолоду виглядав на пишних постановочних світлинах тієї пори чисто тобі яким-небудь Радю. Та й батько мій був — хоча й не так, як дід — теж не блондином.

Одна з найцікавіших родинних історій у мене пов'язана із львівським прозаїком Павлом Федюком. Десь 87 року в одеському видавництві «Маяк» вийшла моя поетична книжечка «...І промовчати не посмів». Може, попри Перебудову, найбільш «пошматована» редакторами збірка. Якогось дня мені зателефонував із видавництва зав. редакції поезії Віктор Нарушевич і голоском (у мене були складні стосунки з усім штатом цього видавництва, окрім редактора Ждани

Зінченко та Анатолія Глушача, який не так і довго був директором «Маяка», але про це пізніше) лагідно-єхидненьким повідомив: «Тут надійшов лист від твого родича, він хвалить твою книжечку. Прийди заberi». Листи про мою книжку до видавництва були такою ж рідкістю, як і вихід самих книжок. Тому я пішов. Лист справді був «похвальний», а в кінці стояло прізвище Павло Федюк. Я Павла тоді геть не знав і не чув про такого. Буркнувши щось про те, що це не мій родич, а мій шанувальник, і що він краще од деяких видавців розуміє поезію, я пішов до «Восточної кухні» по звичну «Криваву Мері». Типу «відзначити». А вже пізніше відписав Павлові й отримав у відповідь тоненьку книжечку прози, на титулі якої зверху над назвою стояло зухвале: «На здобуття Шевченківської премії».

Книжка мені сподобалася, але похвалити її навзаєм не спромігся через вроджену ліню до листування та притаманну мені тоді тотальну необов'язковість. Проте найцікавіше мене чекало на останній сторінці тієї збірки. Там була автобіографія автора. І починалася вона так: «Мій рід походить від писарчука Січі Запорізької». Я здригнувся. Річ у тім, що батько мені малому не раз казав, що наш пращур — писар Запорізької Січі. Я поблажливо слухав, але ніколи батькові до кінця не вірив, знаючи його патріотичні пієтети і списуючи батькові слова на них. Однак після прочитання Павлової біографії я засумнівався. Сумніваюся й досі. А коли пізніше побачив самого Павла — ну викапаний циганчук — я зрозумів: якщо родинна легенда й може існувати як родинна легенда, то сумнівів у тому, що Павло — мій родич (і то не такий вже далекий), немає жодних. Ми зустрілися на якомусь із письменницьких з'їздів, точніше, ввечері після засідань, і мій брат по-четверте-п'яте, кріпко п'янений (наш родич, точно наш!) все допитував мене нескінченно: «То у звітній доповіді Загребельний (чи Мушкетик, вже не пригадую. — Т. Ф.) тебе згадував чи мене, коли називав наше прізвище? Я відповідав: «Тебе, брате, тебе», але Павло, вочевидь, віри не йняв і допитувався знову і знову...

Жаль, що іншої нагоди поговорити з братом Павлом — ані на тверезу, ані на п'яну — мені вже не випало. Потім якийсь період він редагував цікаву газету «Літературний Львів» (так, здається, вона називалася). У короткому часі ця газета (як і багато чого іншого з літвидань) здохла через брак коштів... Мені розповідали, що останні

роки був геть неприкаяний, без роботи, і так безробітно-неприкаяний і помер.

А я останніми — лише останніми роками — почав помічати за собою певне «циганство». Воно полягає в тому, що я ніколи не любив мандрів, ніколи не був у туристичних поїздках, не люблю відряджень... Зібратися, скажімо, на Львівський форум чи який інший фест — для мене велика проблема. Коротких поїздок стараюся уникати. Але страшенно люблю «кочувати». Це коли переїжджаю, до прикладу, з київської квартири в одеську, люблю пакувати багато речей, їду на місяць-півтора... з Одеси — в Овідіополь... з Овідіополя — у самчиківську дідову хату... звідти — у краснополянський будиночок на Кіровоградщині... Люблю розкладати речі, «встановлювати шатра», і за місяць-півтора мене вже волоче до іншого місця. Люблю місяць на небі, багаття, люблю гітару, на якій так до пуття й не вивчився грати... Коней люблю... А от межі ромів почуваюся некомфортно... Це нянька Надя, либонь... це, знати, її штучки...

Бабця моя по батькові — Ксенія Степанівна Федюк (у дівочтві Довгалюк) походила із заможної сільської аристократії. Померла вона у двадцять дев'ять років. Від неї нічого, окрім двох-трьох світлин, мого батька та його сестри Ніни, не лишилося. Навіть могили вже не знайти, бо старий самчиківський цвинтар «ліквідовано» ще в радянські часи, і на його місці висаджено дерева...

Батько мій був гордим, розумним і досить жорстким чоловіком. Він рано пішов із життя, як і більшість Федюків. Ми попрощалися навіки, коли йому було 47, а мені — 15. У тому, що я сформувався так, як сформувався, переважно його заслуга. І те, що я почав серйозно писати вірші через два тижні по його смерті, — теж.

У вісімнадцять років батько закінчив десятирічку на відмінно, отримав за успіхи невелике «подарункове» гіпсове погруддя Сталіна й за два місяці пішов воювати. Йому пощастило: як грамотного, батька не одразу кинули на гарматне м'ясо, а відправили до Баку в артилерійське училище, з якого він вийшов у сорок другому році лейтенантом артилерії. Й артилерії, як родові військ, я цілком завдячую своїм пізнішим народженням, бо батарея гаубиць, якою командував лейтенант Федюк, була од лінії фронту далеченько,

а бомбардування з повітря летальними наслідками оминули. Коли совітські війська допхалися до кордонів Польщі (нашого нинішнього адвоката в Євросоюзі), батька, як західняка, перевдягли в польський однострій і він мусив формувати просовітські частини Війська Польського. Частини так званої Армії Людової. До речі, якогось разу він розповів про ту службу мені: багато таких, як він, «формуваньників» забили в першому ж бою кулею в спину солдати ними ж сформованих польських частин. А батька, за його власною версією, врятувало те, що швидко вивчив польську мову, й мали поляки його, коли не за свого, то й не зовсім за чужого. Я досі вдячний усім полякам, які не вистрілили в спину моєму батькові, хоч розумію їхню тодішню ненависть до совітських офіцерів. Отже, і полякам завдячую своїм народженням.

Зі зміною одностроїв змінилася й військова «спеціальність» батька. Відтоді й до завершення служби в окупаційних військах на теренах Німеччини він був командиром роти розвідки.

Про службу в окупаційних військах батько майже нічого не розповідав (він взагалі мені довіряв мало через те, що небезпідставно вважав мене «пустим» і несерйозним. До того ж таким, що не може тримати язика за зубами. Що є і натеper чистісінькою правдою). Тому пам'ятаю лише його такі коротенькі розповіді-репліки про те, як гинули совітські солдати та офіцери у винних льохах німецьких маєтків. Коли доривалися до такого «щастя», розстрілювали діжки з автоматів, спивали ті цівки до нестями, засинали на бетонованій підлозі... Лише потім їх знаходили втопленими у вині...

А ще одна розповідь пов'язана до певної міри з батьковою «фішкою»: він увесь час намагався навчити мене гри на якомусь музичному інструменті. Для цього почергово купувалися: мандоліна, гарний чеський акордеон (на виплат), піаніно (так само) і гітара (це вже як остання спроба для безнадійного). Мене навіть «загнали» до музичної школи з класу фортепіано, де я промучився чотири роки і яку кинув через тиждень після батькової смерті.

Так-от: коли до хати було привезене чорне блискуче піаніно «Україна», батько з невимовною тугою згадав, як вони, напившись в одному із захоплених німецьких будинків, скинули з другого поверху на бруківку великий білий рояль... Він шкодував про це всю решту

життя, але що зробили, те зробили. Не найстрашніше з того, що робила армія «победителів».

А ще в батька в Німеччині був власний трофейний «Вілліс», якого підібрав покинутого на узбіччі. Коли він якось сказав мені про це, я запитав, де ж та машина поділася? Батько знехотя відповів: «Та покинув» — «Чому?» — не вгавав я. Батько ще більш знехотя відповів: «Та бензин скінчився, от і кинув». Я не розумів, як можна кинути такий скарб, як цілий автомобіль, тільки тому, що немає бензину... Тепер я можу уявити той стан... сам був такий... сам міг що хоч покинути... та й покидав... коли закінчувався «бензин»... але про це — згодом.

І чи вижив би хлопець серед того окупаційного чаду?.. Але в батька був хороший командир. Якось він покликав його і сказав: «Олексію, ти недурний хлопець. Ось зараз буде в армії велике скорочення. Пиши рапорт. Демобілізуйся, бо тут пропадеш». Батько послуховався.

Я не знаю імені того начальника, проте і йому дякую, що батько послуховався.

Після дембеля Федюк-старший повернувся в рідні Самчики. І того ж року вступив на філологічний факультет Одеського університету.

Там вчився, там пив-гуляв із такими ж, як сам, фронтовиками. А фронтовиками були майже всі. Там познайомився з мамою. Вочевидь, там остаточно сформувався як український патріот. У моїй батьковій бібліотеці досі зберігається старий, можна сказати старовинний, записничок із переписаною батьком від руки в сорок сьомому році «Бояринею» Лесі Українки. Наскільки небезпечно це було, можна зрозуміти з пізнішої аналогії: у 1975 році моя перша книжечка вийшла у видавничій «касеті». Мені тоді ледь виповнилося 20 і я був наймолодшим із восьми «касетників». А найстаршим був російськомовний поет Павло Єлагін з Миколаєва. Так-от, він теж був студентом-філологом «сорокових», і в нього під подушкою в гуртожитку знайшли томик Єсеніна. Й однокурсники його «заклали». І заgrimів хлопець на десять років. Десять років! Вже потім, нескоро, був реабілітований. Проте перша книжка вийшла, коли йому було під шістдесят... Ну, такі історії відомі. Але коли вони відомі з преси — це одне, а коли ти знав цих людей особисто — зовсім інше. Моторошніше.

(Господи, ніколи не думав, що проза забирає стільки часу: година на сторінку! Як результат — призупинив писання «Спогадів» більш ніж на пів року. За цей час — Майдан і війна, але про це, може, пізніше.)

Мама моя була за характером абсолютна протилежність батькові: м'яка, лагідна, спокійна... Вічно зі стосами зошитів або за борщами, або за вив'язуванням светрів і шкарпеток на зиму. Вона тягла все господарство та й заробляла понад батькове, набираючись викладацьких годин, як риба мулу... Але водночас знаходила час читати, брати участь у всіляких конференціях, хоча, можливо, трохи й відстаючи в цьому від батька.

Від мами в мені мало чого, крім того, що обоє ми Терези, і вагаюся я, намагаючи подальший шлях, не менше, ніж вона.

Пізніше, вже по смерті батька, маму нагородили орденом Леніна, найвищою совітською нагородою, вона стала директором школи-інтернату, але все це не замінило їй чоловіка, якого вона любила понад усе. І поволі почався процес нашого милого українського самознищення, що за невідворотністю і впертістю нагадував пізніший шлях Римарука...

Ріс я різним, але, здається, переважно слухняним. Читати навчився рано, завдячуючи своєму братові Вадиму, що був на два роки старший од мене. І вже у п'ять літ прочитав «Робінзона Крузо». Цей роман абсолютно ліг на (а може, почасти, і сформував) мій характер. Любив і люблю самотність. Мені комфортно на самоті. Папугу ще готовий терпіти, а от козу яку-небудь вже, либонь, ні. Забагато персонажів. Якщо сюди додати і вперту роботу няньки Наді, то вийде закінчений тип самітника та ще й, крім того (як влучно колись помітив мій давній друг Льоня Капелюшний), мізантропа.

У школі вчився добре, хоча, якщо чесно, вчитися любив не дуже, не люблю й зараз, на жаль. Але вчитися-таки доводиться. Теж — на жаль.

Ми, повоєнні діти, жили здебільшого в школі й на вулиці. Хата була лише для того, аби «робити уроки» (швиденько) і спати. Повоєнних дітей було багато. Батьки поприходилили з війни, були переконані, що от тепер усе буде добре. І їм, і їхнім дітям. І якби я сказав своєму батькові (та й собі самому), що стану учасником двох революцій і свідком (а

може, на старість доведеться й учасником) війни, та ще й із Росією, хто б мені повірив!

А от ігри, звичайно, були мілітарні. «Німці», «наші»... Радянська пропаганда працювала цілодобово і для всіх. Дітям, з дитсадка починаючи, формували мізки потрібної форми та змісту:

*Я сіжу на вішенке,
Не могу накушаться.
Дядя Ленін говоріл:
Надо маму слухаться.*

Поділ на «наших» і ворогів був чіткий: пани-кріпаки; революціонери-сатрапи; білі-червоні; куркулі-бідняки; наші-німці...

Ми гордо носили піонерський галстук (саме «галстук», сказати «піонерська краватка» чи якось інакше нікому й на думку не спадало), ми знали історію з радянських книг і фільмів, а про націоналістів — лише з карикатур у журналі «Перець», який «боровся» з ними завжди й майже до власного скону.

Лише одного разу батько раптом продекламував, перефразовуючи, Шевченка: «Як старший брат скаже, / та ще й до того історію нашу нам розкаже». Мені тоді було вже чотирнадцять, я запам'ятав. І сприйняв. І зрозумів.

А ще однієї зими батько раптом перестав вболівати за збірну СРСР з хокею, а почав вболівати за збірну Чехословаччини. Мені було чотирнадцять, і я не зрозумів. Тоді. Це була зима початку 1969 року, після окупації Чехословаччини.

Самі події відбувалися на моїх очах: вночі батька викликали до військкомату, вранці відпустили додому. Капітан Федюк був тоді вже смертельно хворий і призову не підлягав. Ми всі не спали. У небі гули літаки. Вулицями — колони військової техніки. На захід. У нашому варіанті — на Молдавію.

Вранці мене відправили до магазину по хліб, і я зі страшенним подивом дивився, як люди хапають по 50–100 пачок сірників, скільки дадуть — господарського мила і скільки донесуть — солі. Пізніше зрозумів: велика війна була зовсім ще зовсім поруч, люди пам'ятали, чого в ті часи не вистачало...

Після чехословацьких подій вчитель Федюк змінився і вже майже не приховував (принаймні в родині) своїх настроїв. Ще до того ночами схиляв голову над зеленим вогником приймача, і крізь шум «глушилок» долинали прізвища Синявського й Данієля, монотонне відчитування «Ракового корпусу» Солженіцина; в українських версіях «голосів» — заборонені вірші, проза, музика, імена українського спротиву.

Моє ліжко було в сусідній кімнаті, яка чомусь не мала дверей, і я слухав теж. Батько навряд чи здогадувався... «Глушилки» мене страшенно дратували, вони часто-густо геть забивали текст і незрідка на найцікавішому.

Дуже запам'яталася одна літературна передача (не пригадаю року), під час якої спочатку читали вірші ранніх Тичини, Рильського, Сосюри, а потім — їхні ж опуси, але написані пізніше. Все це було з розбивкою, але без коментарів. Лише в самому кінці передачі ведучий із притиском сказав: «От бачите, панове, що з ними совітська власть зробила». Я тоді ще віршів не писав, не читав їх (крім шкільної програми) і не любив. Але що з Тичинами-Сосюрами зробила совітська власть — бачив. Не все, звичайно, побачив і відчув. Проте «О панно Інно...» від «Партія веде» відрізнити міг.

У рік смерті батько поїхав до київської лікарні з намірами підлікуватися й познайомитися з Іваном Дзюбою, здогадуюсь, що не лише з ним.

З Дзюбою він не зустрівся, а може, і зустрічався: Іван Михайлович казав мені, що цього не пам'ятає. Та і як би він міг пам'ятати через стільки десятиліть якогось вчителя з якогось Ананьєва. Скільки тих вчителів пройшло перед ним!

З Києва батька привезли мертвим.

Так 18 вересня 1970 року в мене почалося інше життя. Я мусив подорослішати з усім добрим і поганим, що в цьому ранньому подорослішанні є. Причому майже синхронно сталися дві речі, які на довгий час визначають спосіб мого життя, точніше — мою долю: на батькових поминках мені налили досить велику, як на п'ятнадцятилітнього підлітка, дозу вина. Я вперше в житті сп'янів. Це раз.

А через кілька днів я написав вірш, після якого... от вже понад пів століття...

Це два.

Правду кажучи, вірші в мене час від часу зринали й раніше. Ну, не вірші, а якась подоба віршів. Випадково збереглося двійко написаних другокласником (у вісім років, їй-бо, можна було б і краще):

ВЕСНА

*Прийшла весна.
Прийшла красна.
Кінець зимі тій лютій.
Кидайте люди кожухи.
Кидайте діти і санчата.
Не забувайте про птахів.
Вони великі друзі.
Готуйте ви вже для шпаків
хороші шпаківниці.*

Але ж майже верлібр! І хіба не схоже на верлібри нинішніх «продвинутих»? Га? Ну, лексика трохи архаїчна... Так що отак. А то мене вже зробили монстром якимсь, верліброфагом конформістським... А я з дитинства намагався писати верлібром, як у Європі. Щоправда, другий вірш вже традиційно український, епігонсько-український:

НЕВІЛЬНА КРАЇНА

*Я бачив ту країну,
в якій ще не порвали кайдани́
В якій ще не звільнили Батьківщину
Її хорошії сини,
В якій ще борються за волю,
рахунок не пани.
І ділять свою бідну долю
Немовби бур'яни.
А панський гніт все лізе, лізе
І жирні і неситі ті пани*

*Горить палає вся країна,
Вставайте, люди, бідняки!*

Авторську орфографію збережено. Я вже тоді нехтував розділовими знаками. Ось. Можемо сміятися. Разом. Але для чогось же збереглися ці двоє аркушків пожовклого в клітинку паперу, списаного фіолетовим чорнилом, якого тепер немає, сталевим пером, якого немає, хлопчиком, якого немає, у країні, якої немає, у тисячолітті, якого немає... Для чогось...

А ще раніше, у дописемний період, років у п'ять, я склав першого віршика, і звучав він так:

*Я малесенький грибочок,
заховався під пеньочок,
аж тут білка прибігає
і грибочка вже немає.*

Такий-от вірш про смерть. Я пізніше напишу ще багато віршів про смерть. Щоправда, вже про свою, а не про грибочкову... Любов і смерть. А про що ще варто писати?

Але першого жовтня 1970 року мої епізодичні звернення до поетичного слова завершилися. Почалися системні, що тривають і понині.

На жаль, ті перші «системні» вірші не збереглися. Були вони якщо й не зовсім недолугі, то недолугі значною мірою точно. Щось із таких рядків (і це ще з кращих!)

*Схлипує вітер сумними піснями,
Вітер колючий і злий,
Кидає холод за комір шматками
З-під припорошених вій.
Кидає кістками об голі дерева,
Стукає пальцем в вікно:
«Де ви? До вас прилетів я, де ви?
Мерзну, пустіть у тепло».
Ген з очеретів збиває всю пиху,
Кидає снопом на лід,*

*Хмари мішає і варить з них лихо
Пізнім качкам на політ.*

Але досить цитувань. І поза тим все зрозуміло. Якби який юнош приніс мені вірші, подібні до тих, які я писав у 15–16 років, був би він посланий на далеке й довге «стажування»...

Практично синхронно з початком так званих віршувань я почав методично розсилати свої «шедеври» за різними адресами, переважно ближніми, бо висилати в «Літературну Україну» або «Вітчизну» до Києва не вистачало нахабства й вистачало здорового глузду. Це станеться дещо пізніше і ще печальніше.

А перша відповідь надійшла з обласної молодіжки, що звалася скромно та зі смаком «Комсомольська іскра».

Текст тої відповіді був традиційною відпискою, до того ж російською мовою (з української газети!), наведу її, аби зберегти солодкий дух епохи. Щоправда, в українській транскрипції, аби помститися за страшну кривду заднім числом.

Здоровствуйте, Тарас!

Ваші стіхі пока, к сожаленію, слаби. Но не падайте духом. Чітайте хороших поетов. Пішіте. Не всьо пріходіт сразу. С уваженієм Ст. літсотруднік (В. Барановскій)

Як я зреагував на цього листа, писати не буду. Я тоді добряче вивчився ненормативної лексики, і довелося би ставити суцільні крапки. Починався ж мій безсмертний усний текст із похідного від прізвища літконсультанта. Хоча тепер, мушу визнати, що «шовіністичний» наїзд був почасти справедливим. Якби літконсультантом був я, сказав би: тут добре, а тут — погано. Проте літконсультантом я став набагато пізніше, і таких талановитих геніїв, яким я вважав себе у дев'ятому класі, мені чомусь не здибалось.

Духом я не впав. Не діждуться! Взагалі, маю сказати, що чого-чого, а дурної енергії та й енергетики в мене було замолоду понад край, і сумнівів щодо власної місії не мав жодних. Сумніви причалапали потім, обсівши, як злидні кріпака Шевченка. А тоді...

А тоді я продовжував лупати сю скалу.

Десь у січні 71 року та ж газета «Комсомольська іскра» оголосила поетичний конкурс. Тоді всілякі поетичні конкурси були ще модними (відлуння шістдесятих). Я туди послав свіжонаписаного віршика з припискою, що, мовляв, поетичний конкурс — це добре, й от я вирішив послати. З висоти років маю зауважити, що вирішив послати не сам конкурс, а віршика на нього.

Ех, ви не знаєте, що таке справжнє щастя! Та й сам я давно забув, що це таке. А того дня, 20 лютого 1971 року, я був найщасливішою людиною на світі. Газета здалася, підняла догори руки й надрукувала мого віршика. Я всього лише з другої спроби переміг старшого літконсультанта В. Барановського!

Віршик звався «Доц», був він заметафоризований, імажиністський, хоча тоді ще я про імажиністів, разом із їхнім лідером, нічого не знав. Цитувати не буду, щоб не завантажувати себе й високодостоїнної публіки. Але віршика було надруковано.

За місяць мені «впав» гонорар. Аж 17 рублів! Це були немислимо скажені тоді для мене гроші. Я їх отримав на пошті (добре, що вже мав паспорта) і відклав у «ничку». Вони потім, перед шкільним випускним вечором, були урочисто пропиті з другом моїм Славком Чередниченком у районному ресторані «Супутник». І що цікаво — вистачило! Ще й лишилося. Були ж часи!

Але ще швидше, аніж гонорар, до моєї середньої школи № 1 м. Ананьєва надійшов лист, який, без перебільшення, багато в чому визначив мою подальшу долю. Літературну зокрема.

Юначе Тарасе!

Негайно надсилайте 10–20 віршів, коротеньку довідку про себе (Вірші повинні бути чітко переписані, краще — передруковані).

Одеса, Пушкінська 13, Спілка письменників, «Горизонт» для Волод. Петров. Гетьмана.

З привітом!

24/02-71р. Володимир Гетьман

Чому так акцентую на листах до мене стосовно моїх юнацьких та й пізніших писань? Річ у тім, що, як видається, ми нині втратили дуже важливе: безкорисливу підтримку старшими літераторами молодих. От майже все постмове покоління перестало опікуватися тими, хто йде

після них. А якщо і створюють таку позірну «опіку», то вимінюється вона на серйозні «відпрацювання» опікунові, що полягають у восхвалянні й возвеличуванні «шефа» в літпроцесі та й поза ним. І тут треба розуміти, що справді талановиті люди не будуть нікому нічого лизати, вони, напrawdę, радше їжакуваті, колючі; вони радше буйні клієнти, ніж прилизані офіціанти. От і «випадають» такі зі списків грантів, фестивалів, закордонних поїздок. Їдуть переважно офіціанти. А що ж тоді літературний процес? А літературний процес тоді — це і є сам «шеф» та його слуги. І якщо моє покоління ще було вільною та некерованою зграєю, то далі пішов літературний прайд. Де є альфа-самець й альфа-сучки. Але про це дещо пізніше.

Ви звернули увагу на дати: публікація 20 лютого, а лист — 24 лютого? Так ото ж.

Володимир Петрович Гетьман не був великим поетом. Але він був поетом свого часу й українським патріотом, що дивом зберігся посеред вибитого та винищеного. Невисокий на зріст, з чорним пасмом волосся, що прикривало не таку вже й ранню лисину; з окулярами у футлярі, які поспішно, похапцем діставав, коли треба (на час нашого знайомства йому було 52 роки), завжди заклопотаний і глибоко перейнятий тією чи тією справою. Він своєю присутністю творив, ні, він сам був національним простором. Я ніколи, ніде й ні за яких обставин не чув, аби Дід (як я його для себе називав) сказав хоч слово російською. Ні в жодному магазині, ані на партійних зборах, де письменники, а пізніше і я сам, незрідка підлаштовуючись під обкомівський мейнстрім, «штокали», не чув я від нього жодного російського слова. Ніколи.

Звичайно, Дід був неблагонадійним, звичайно, під підозрою та наглядом (стукачів завжди вистачало в могутніх лавах радянських творчих працівників). Але, попри це, майже всі його клопоти, всі його запальні (щоправда, від того трохи сумбурні) виступи були про одне: українська мова, українська культура, українська школа, українське книговидання, українське-українське-українське. Безперечно, подавав це все Дід, посиляючись незрідка на ленінську національну політику та радянський інтернаціоналізм. Але це в мої часи було вже не смислом, а ритуалом. І відмазкою.

Дружив поет Володимир Гетьман із поетом-сатириком, киянином, якого примхою долі завіяло до Одеси, Євгеном Бандуренком. А Євген Бандуренко був до своєї передчасної смерті головою Одеського відділення Спілки й узагалі, як мені казали, людиною впливовою і в літературних, та й у владних колах. Вочевидь, Бандуренко підтримував Гетьмана, захищав та оберігав його. У часи Бандуренка Володимир Петрович працював у видавництві «Маяк» і теж мав певний вплив на видавничу політику тогочасного закладу.

У мене збереглося зо два десятки листів від Діда. Листи ці — його інформація про те, що він вкотре зробив для мене і для «пробивання» моїх загалом недолугих віршів у редакціях газет-журналів та в гонорових мізках літературних колег.

Практично ніде в листах не йдеться про те, як мені треба писати і про що. Повчань — нуль. Але майже в кожному листі, як мантра, повторюється: «Пишіть!». Ось дві невеличкі цитати:

«У Ваших (він до своєї смерті звертався до мене на «Ви». — Т. Ф.) поезіях мається той струм, який може вражати людську душу. Гадаю, що Ви повинні працювати, тобто ПИСАТИ!»

«А зараз — творіте так, як підказує Ваше серце, Ваша юність... .. Головне — творіте!».

Вочевидь, з листів моїх Гетьман зрозумів, що в мене, попри позірне «самогеніальство», насправді занижена самооцінка, і тому всіляко хвалив мене, виправляючи терезівську карму. Гадаю, якби справа була навпаки, він би писав зовсім інші речі, так само карму виправляючи, але вже в інший бік. І насправді, тоді, у час між першою публікацією та наступними, десь із рік приблизно, моїх опусів ніхто ніде не друкував. Я розсилав по редакціях, приходили відповіді більш або менш ввічливі, але з обов'язковою відмовою. Тими довгими місяцями лише листи Володимира Петровича підтримували в мені віру, що я робив і повинен був робити... І я скільки житиму, буду вдячний Дідові за це.

Поет Володимир Гетьман вирізнявся, був особною постаттю серед тодішніх своїх одеських колег. Ну, по-перше, скільки я його знав — він не пив і не кутив. Мені старші хлопці розповідали, що так було не

завжди. Раніше — і пив, і кури́в. І немало. Але все змінив один випадок.

До Одеси завітав поет-академік Максим Рильський. Це зараз (завітай до Одеси навіть давно мертві Езра Павнд чи Томас Еліот) ніхто не здивується. А тоді — приїзд Рильського був подією неординарною: квіти, оркестр на вокзалі, натовпи прихильників і шанувальниць...

Виступив десь, де треба, Максим Тадейович, зустрівся з читачами, повечеряв гарненько з одеськими письменниками в ресторації «Україна», та й настав час вертати до улюбленої Голосіївської пущі.

Проводжали Рильського на вокзалі майже всі місцеві літератори. Квіти-оркестри... Обіймалися-цілувалися... звісно, пили на коня...

Зайшов відомий поет до вагона, вагон рушив... А письменники все йшли вслід, все руками махали, прискорюючись разом із поїздом...

Володимир Петрович теж проводжав, теж пив — і немало — на коня й теж прискорювався разом із поїздом...

Аж раптом... Нетверда нога послизнулася — і поет провалився в щілину між поїздом та пероном. А хто знає одеський залізничний вокзал, той знає його специфіку: перон піднятий до рівня підлоги вагона, а колеса вагона — нижче, у такій траншеї...

Іван Петрович Гайдаєнко, про якого я згадуватиму дещо згодом, міцний прозаїк і міцний кремезний чоловік, в останню секунду встиг схопити Гетьмана за комі́р пальта і висмикнув уже майже з-під поїзда...

Відтоді Дід кинув пити. І правильно зробив. Бог нам шле чіткі сигнали. А хто не чує і продовжує правити своє — життям платить. Про це теж дещо пізніше. І не раз.

Цю історію мені розповідали старші письменники, вже не пам'ятаю, хто саме. Сам не був свідком. Розповідаю так, як чув. Дослівно.

Серед письменників ходило немало байок і пліток. Постараюся відділяти одне від одного. Хоча й розумію, що правда і плітки в письменницькому середовищі «неподільні, як Райнер Марія».

Десь у листопаді 1971 року вкотре надійшов лист від Діда. Він мені повідомив, що мав розмову з деким (прізвищ він практично не називав), і мені треба готувати збірку поезій. Для цього маю передрукувати у двох примірниках через два інтервали рукопис на 1000 рядків. Я спочатку зрадів, але далі опосіла мене печаль велика.

Полічив, що було. 281 рядок (ця цифра занотована у щоденнику, тому така точна). Часу давали, пригадую, до весни.

Що й казати — книжка була недосяжною мрією десь у дуже віддалених перспективах. І раптом...

Що я зробив? Правильно, ви вгадали. Я сів писати. Справу спрощувало те, що в ранні періоди свого «віршотворення» я писав верлібром. Верлібр був ознакою належності до світової поезії, я в ті часи любив поезію Віталія Коротича та Волта Вітмена (Бог, сподіваюся, мені пробачить цей різнокаліберний тандем!). Ну й, крім того, верлібр був у совітах певною ознакою належності до літературних карбонаріїв.

Писав я щодня, норми визначеної не було, але рядки ретельно лічилися, записувалися, і їхня кількість важила чи не більше, ніж якість.

Моя бабця помітила цю підозрілу посидючість, певний пригальмований стан та натхнення, очі, як у наркомана, й, не підозрюючи, що я почую її слова, виказувала мамі: «Лідо, кажи йому що, бо ще з головою шось случиться». Мудра людина була моя бабця. У корінь зрила. З єдиною поправкою: не ШЕ «случиться», а ВЖЕ «случилось». І надовго.

11 лютого я отримав листа. З тієї ж «Комсомольської іскри». Але конверт був трохи інакший. Попередні — брудно-блакитного кольору, а цей — біленький і блискучий. Лист був короткий, а радість моя — набагато довшою, ніж лист. На фірмовому бланку було написано:

«Шановний Тарасе! Надішли, будь ласка, на моє ім'я свої вірші (скільки вважаєш за потрібне) і поему.

З повагою Редактор (Б. Дерев'янка)».

Я, звичайно, надіслав. Вірші були різні, а поема настільки кон'юнктурна (мене частково виправдовує лише те, що такого слова не знав і багато чого з написаного щиро поділяв), що аж тепер соромно. Звичайно, мізки наші були серйозно ушкоджені совітською пропагандою, але був би нечесним, якби не сказав, що занадто рано зрозумів, що час від часу треба писати «паровозики» (так називалися «ідеологічно правильні» твори, які мусили «тягти» за собою «справжню лірику»).

...Починалася весна 1972 року, йшлося до закінчення школи. Про те, як я вчився, надто розводитись не буду. Але похвалитися не забуду: у мене від першого класу й до закінчення школи не було жодної «річної» четвірки. Все — відмінно. Були ж колись в Україні розумні діти!

Але ще до закінчення школи сталися дві події, які, безсумнівно, радикально вплинули на мою долю. Точніше, вони її визначили.

4 березня 1972 року на адресу моєї школи (себто до вчительської) надійшов лист, адресований мені. Замість зворотної адреси — штемпель: «Спілка письменників України Одеська філія». Листа було принесено в клас. Терпіння акуратно надірвати конверта вистачило. Всередині був аркуш фірмового бланка з надрукованим у верхньому куті зображенням медалі «За оборону Одеси», якою, як з'ясувалося згодом, була нагороджена Одеська організація СПУ. Короткий текст повідомляв, що мене запрошують на творчий звіт 13-го березня до Одеси на вул. Пушкінську, 13, куди я мав з'явитися вкупі з «рукописом нових творів». Підписав листа відповідальний секретар І. Гайдаєнко. Пізніше я довідався, що І. Гайдаєнка звали Іваном Петровичем.

Радість була серйозною, але недовгою. Наклацав одним пальцем на німецькій друкарській машинці «Ideal» з півтора десятка віршів, які вважав найкращими. До речі, манера друкувати одним пальцем збереглася в мене надовго, та й нині, сидячи за ноутбуком у засніженому Овідіополі, стукаю цей текст теж одним пальцем, щоправда, обома руками. Тобто, за сорок п'ять літ — технічного прогресу на один палець.

Втім, коли я купив квиток на автобус «Ананьїв-Одеса», з містичним жахом побачив номер місця. Так, ви вгадали. Місце також було 13. Тобто, 13 березня в понеділок мусив їхати на Пушкінську, 13 на тринадцятому місці.

Автобус тоді пхався до Одеси свої 180 кілометрів майже чотири години. Тому виїзд був раннім, першою машиною о 3-й ранку. Точніше — ночі.

Я доручив бабці Теклі, яка весь час скаржилася на безсоння, збудити мене о другій і ліг спати. Бабця, яка страждала від безсоння, проспала! Я теж. Автобус поїхав без мене, а я побіг на автовокзал, як ідіот, гупаючи ранковою бруківкою тротуару.

Вийхав о п'ятій. Мав встигнути.

До того в Одесі я був лише раз. Зовсім малим, разом із мамою та маминим класом, який спорядили на екскурсію. Словом, міста я критично не знав. Але язик не лише до Києва доводить. До слави язик доводить! От!

Перше, що відчув, ступивши на перон тоді ще новенького у стилі Корбюзьє «для бідних» автовокзалу, — це запах моря. Хоча від автовокзалу до моря (хто знає Одесу) — кілька кілометрів. Але тоді МОРЕ ПАХЛО. Пахло йодом, ламінарією, сіллю... Тепер запах моря важко почути, навіть стоячи у воді. Та й запахи не ті. Ой, не ті.

Знайшов я Пушкінську, 13, за пів години після приїзду в центр. На стіні будинку висіла меморіальна дошка, яка свідчила, що саме в цьому будинку жив однофамілець вулиці Олександр Сергійович Пушкін під час свого тринадцятимісячного (відчуваєте магію чисел?) одеського заслання.

З'ясувалося, що прийшов я зарано. Це тепер можу посміятися з моєї тодішньої наївної віри в те, що письменники приходять на роботу, як усі, о дев'ятій ранку.

Словом, мав час походити кількома кімнатами квартири-музею Пушкіна, який, на відміну від самого пана Олександра і всіх одеських письменників, починав працювати з дев'ятої. Нічого цікавого я там не вгледів. Копії, копії, копії. А так квартира нічого собі, величенька. Можна було жити.

Двері квартири-музею і двері Спілки були на одному поверсі. Двері навпроти дверей. Інших квартир на сходовому майданчику не було.

Тож я чекав у коридорі між квартирою Пушкіна і квартирою всіх одеських літераторів.

Першим повз мене пробіг у двері рум'янощок, невисокого зросту чоловік у цегейковому картузі-деголівці з такими трохи скошеними татаро-монгольськими очима, не помічаючи ані мене, ані квартири О. С. Пушкіна.

За декілька хвилин він вийшов і запитав: «Це ви Тарас Федюк?». Довелося признатися.

«Заходьте, що ж ви тут стоїте! — потиснув мені руку й відрекомендувався: — Станіслав Стриженюк». Це був перший член Спілки письменників СРСР, який потиснув мені, недостойному, руку.

Запросив до кабінету. З'ясувалося, що Стриженюк — заступник Гайдаєнка. Він і сказав мені, що мій звіт і звіт ще двох молодих поетів розпочнеться о 15-й...

«Ну й куди я гнався нічним Ананьєвом?» — питаю сам себе, сидючи пізно вночі в засніженому Овідіюполі, пів століття по тому...

Далі зачитую зі щоденника, а потім відкоментую вже без нього:

«Він (Стриженюк) попросив мої вірші, почав дещо записувати. Потім з'явився Колісниченко й почав агітувати на філфак (Одеського університету), я нічого конкретного не відповів. Далі до Спілки зайшов Ізмаїл Гордон. Ми теж познайомилися. Потім надійшов Мороз. Стриженюк назвав моє ім'я. І тут всі почали читати мої вірші. Захоплено зустрічали деякі образи, робили незначні зауваження. Потім всі розійшлись обідати. Я теж пішов, але це мені не вдалося».

Тут перерву щоденниковий запис (щоденник я писав із дев'ятого класу, від смерті батька, і до 83-го, до смерті матері. Так вийшло. Між цими двома датами. Шкодную, що закинув, бо багато чого подальшого доведеться «вишкрібати» зі своєї дірявої пам'яті). А от що після написання спогадів його спалив — не шкодную геть.

Ну, куди письменники пішли обідати, я через пів року встановив: в інтуристівський бар готелю «Красний», що був, як на те, поруч — стіна до стіни — з будинком Пушкіна. Знав Пушкін, де селитися, знав обком компартії України, де селити письменників. І складався «обід» з кількох чарок коньяку та пари філіжанок кави... Могли б і запросити молоде обдарування. Щоправда, запросили. Але не вони й не тоді.

Десь під третю годину дня почали сходитися літератори: Ігор Неверов, Григорій Карєв, Володимир Гетьман (нарешті ми познайомилися особисто), Юрій Михайлик (тоді ще не член Спілки), Олекса Шеренговий, Борис Нечерда.

Про Бориса Нечерду скажу окремо й більше. Був він худорлявий, невисокого зросту, у светрі з коміром під шию, але розтягнутим і доволі обвислим, якогось болотного кольору, у потертих джинсах і зовсім без звичних пізніше то вусів-то бороди.

У моїй родині Нечерду як поета знали. Батько купив його книжку «Барельєфи» з передмовою професора Григорія В'язовського. Щоправда, вимовляючи його прізвище, батько чомусь робив наголос на першому складі. Ну, та звідки провінційний учитель міг знати, як

правильно звучить прізвище молодого тридцятилітнього поета! Я на той час мав уже реєстр улюблених українських авторів. Був він такий: Віталій Коротич, Василь Симоненко, Борис Олійник і Волт Вітмен. Нечерда видавався для мене тоді за складним, а отже, незрозумілим, а отже — «поганим і ніяким не поетом». Категорична «позиція», аледесь отак.

Серед письменницького загалу Нечерда вирізнявся різко. Не одягом навіть, хоча одягом теж. Не «печаттю генія на лобі». Не своїм мовчанням, бо говорив тоді дуже мало й коротко... Але відчуття, що він не з цієї компанії та не з цієї ліги, було настільки виразним, що це зауважив навіть я. Геть сторонній і непричетний. Згодом лише утвердився в тому, що відчув за першої зустрічі... І протягом доволі довгого мого життя «середі поетів і пісателів» таке відчуття в мене повторилося лише одного разу: під час зустрічі з Григором Тютюнником.

Спочатку письменники довго й нудно обговорювали свої справи. Організаційні, видавничі, творчі. З того майже нічого не запам'яталося, хіба крім виступу поета Володимира Домріна, у вірші якого хтось із критиків вишукав між рядками про жовтий осінній листок з чорними плямами вмирання глибоку песимістичну ноту. Домрін захищався з «допомогою» надвідомого тоді вірша-пісні Расула Гамзатова «Журавлі»:

— А вот у Гамзатова, — пафосно вигукував поет, — строчка «І в том строю есть промежутки малый / Бить может, это место для меня!» — это что, оптимизм большой? Это значит ему можно, а мне нельзя?

Зі мною разом виступали ще двоє молодих поетів. Помітно старші від мене. І вже очевидно «свої» серед письменницького загалу. Це був Сергій Александров і Моріс Бенємовіч, обоє писали по-російському. І, до речі, обоє були неординарними поетами й уже аж ніяк не графоманами. Сергій потім видав не одну книжку, кілька разів намагався вступити до Спілки, але не щастило. А от не так давно, вже перед смертю, він передав мені Аркадієм Роммом свою, я так зрозумів, «підсумкову», книжку.

Щодо Моріса, то того дня я його бачив вперше й востаннє. Невдовзі він пішов із життя. Зовні Моріс був доволі екзотичний і страшенно

схожий на героя-шведа з пізнішого фільму «Осінній марафон»: довгі патли, лисина, схожі риси обличчя... Не від світу сього.

Але слава його лишиться у віках, допоки стоятиме велике українське місто Одеса. Саме Моріс Бенємовіч написав слова до прославленої пісні «Мясоєдовская уліца моя». Цей віршик було навіть опубліковано обласною газетою «Комсомольська іскра», за що редактор й дістав по шапці. А от уже хто автор музики — не знаю, чи не нарід з одеських двориків. Кілька років по тому я заїхав із будзагоном до Сибіру, десь аж під море Лаптевих. Там ми будували дерев'яні будиночки для мешканців посьолка з вельми оригінальною назвою «Зеленоборск». У ньому жили на поселенні переважно колишні зеки. А ввечері в дерев'яному посьолковому клубі були танці. І там місцевий фронтмен невідомої музичної групи на всю тайгу волав: «Уліца, уліца, уліца родная, Мясоєдовская уліца моя». Ось так. От що таке справжня слава без берегів і меж. А Моріс за життя не видав жодної збірки й не був членом Спілки, і не є почесним громадянином Одеси, ані почесним мешканцем М'ясоєдовської вулиці. І це теж щодо слави.

Не пригадую вже, яким порядком ми виступали, але читав вірші і я. Це був один із найбільш незаслужених та «авансових» моїх тріумфів. Хвалили всі. Хто беззастережно, хто обережніше. Я не годен був оцінити всієї важливості цієї події для подальшої історії літературної хвороби десятикласника з райцентру. Увагу мою більше привернув виступ Юрія Михайлика, який казав: от запросили молодого поета з Ананьєва — це добре, але в нас є чимало не менш талановитих і в Кілії, і в Ізмаїлі... Я образився, бо був натвердо переконаний, що ні в Кілії, ні в Ізмаїлі, ні навіть у Парижі (є село з такою назвою на Одещині в Татарбунарському, здається, районі) немає й не може бути таких поетів, як я.

Втім, цей виступ залишився самотній. Юру тоді щось не дуже хотіли приймати до Спілки, і він фрондував... Мовляв, «а баба Яга проти». Я втрапив під гарячу руку. А що вже мої віршики давали для того всі підстави — і не мовилося.

Тут мушу сказати про свою тодішню реакцію на цю подію і вже явно нову для мене ситуацію та, навіть можна сказати, новий статус. З одного боку, я вже тоді вважав себе хорошим поетом, якого вповні ще

не оцінили. Коли випивалося доволі алкоголю, міг похвалитися, що мої вірші геніальні, хоча за тверезими розмислами ніколи так не вважав. А з другого боку, завжди були сумніви. Сумніви, сумніви, сумніви. І майже завжди недооцінював себе й те, що Бог дав зробити. І коли багатьма роками пізніше Ігор Римарук якось сказав мені: «От якось воно дивно. Я ніби, здається, щось зробив у літературі, ніби й лауреат, і редактор, ніби відомий, а завжди перед іншими почуваюся пацаном». Я його добре зрозумів. Сам такий. Подібне внутрішнє самовідчуття важко передати словами, але це щось таке, як мікс із сумнівів, почуття вини, невпевненості в собі... І дуже подібне до комплексу.

Збори закінчилися. Івана Петровича Гайдаєнка на них не було, але під завершення він з'явився, підійшов до мене й запросив пообідати. Вочевидь, запросив не лише мене, бо, коли ми вийшли на вулицю, навколо Петровича вже кучкувався невеликий гурт людей. Усі повернули ліворуч і за кілька кроків пірнули у величезні двері інтуристівського ресторану готелю «Красний».

Це був старий ресторан. Либонь, ще з часів побудови самого готелю. Публіка в ньому засідала доволі однорідна (робітників, селян та радянських службовців там не було). Де-не-де серед розфуфреної, такої пізньонепівської публіки, зблискували військові погони з великими зірочками.

У ресторані Гайдаєнка знали всі — від швейцара до метрдотеля і всі поштиво звали Іваном Петровичем.

Нам було зсунуто два столи, і ми повсідалися. Принесли горілку (її потім не раз доносили), якихось закусок. Бенкет розпочався.

Пили. Хвалили. Я теж випивав, бо тоді вже потрохи «втягувався» в письменницький спосіб життя, бодай би його об землю гепнуло. Але тоді все це мені подобалося. Невимовно подобалося. У такому колі я почувався серед своїх, серед тих небожителів, які не на землі, а на хмарах.

Поруч мене сидів тодішній головний редактор нашого регіонального видавництва «Маяк», російськомовний письменник Юлій Хмельковський.

Після першої, другої та «несколькох третіх», як любив казати поет Іван Рядченко, Хмельковського потягнуло на розмову. Був це чоловік

амбітний, носив письменницьку борідку й косив під москвича.

Перше, що він сказав, — це те, що мені треба готуватися до дуже важкого шляху, який всуціль встелено винятково колючими тернами. Тільки через страждання може зреалізуватися справжній поет. Ілюструючи сказане, Хмельковський говорив: «Вот два поета: Іван Рядченко і Борис Нечерда. Два хороших поета. Но вот Борис бедствует, его книги выходят с трудом, вот і женілся он на жєнщинє без обєіх ног і первий ребьонк у него роділся мьортвим... А вот у Рядченко всьо хорошо, і книги выходят одна за другой, і дєньгі, і слава, і ордєна, і с сємьёй всьо в порядкє... А нє то. Стіхі хорошиє, а нє то. У Нєчєрди намного сільнєє...».

Через якийсь час вів далі: «Ну, вот выйдет у тебя книжка, ну получиш ти тысячу рублєй гонорара, оні бистро закончатся, надо думать о профессії, а для поета все профессії плохі, потому что мешают...».

Я після слів «тисяча рублєй» більше не чув нічого. Це тоді для мене були не просто величезні, навіть не просто фантастичні, це для мене були вічні гроші, і я не повірив Хмельковському, що ТАКІ гроші можуть коли-небудь скінчитися. Жили ми бідно, а по смерті батька — ще бідніше, і в школу мені видавали п'ять копійок на пиріжок, а іноді десять копійок — на два пиріжки. Вже гонорар із «Комсомольської іскри» за віршик «Доц» був для мене сумою величезною... Але тисяча рублів!!! Словом, письменницьке життя та окреслені перспективи подобалися мені дедалі більше...

І насамкінець Хмельковський сказав кілька фраз, які потім, звичайно, трансформувались та ускладнились, стали моєю творчою й життєвою філософією. Була ця позиція не надто оригінальна, як я тепер розумію, і йшла ледь не від сковородинської «сродної праці», але й тепер я переконаний, що, аби зберегти та роздмухати Божу іскру, треба жити саме так.

Якщо звести сказане Хмельковським до короткої формули, то це мало такий вигляд: я мушу робити те, що хочу, і всілякими способами уникати робити те, чого робити не хочу. Тобто, я повинен жити так, як я хочу. Все. Як сказав би Ющенко, крапка.

Звичайно, чинити в житті винятково так, як ти хочеш, і робити лише те, що ти хочеш, не випадає. Але максимально прагнути цього треба. Тобто, у жодному разі не наступати на горло власній пісні, як це

необачно зробив один російський поет. Поезія не віддільна від свободи, і навіть не від свободи — від волі, і навіть не від волі — а від сваволі.

Бенкет тривав. Мені час було йти, бо міг не встигнути на останній автобус до Ананьєва. Я почав прощатися, але Гайдаєнко сказав коротко: «Сиди. Поїдеш завтра. Ночуватимеш тут». Після цих слів він устав із-за столу й попрямував через увесь ресторан до широких мармурових сходів, які вели з ресторану на другий поверх готелю.

Іван Петрович був красивий чоловік. Високий, широкоплечий, гордий. Вся його постава свідчила про незалежність людини, яка знає собі ціну. Йшов він сходами неквапно, й увесь ресторан дивився на нього.

За декілька хвилин Петрович повернувся, назвав мені готельний номер, і бенкет продовжився.

Далі вже цікавого було мало, свято перейшло на інший рівень, коли говорять усі разом, ніяк і ні про що.

Але бенкет колись та закінчується. Скінчився й наш. Іван Петрович розрахувався за всю підпили вісімку. Цифра чомусь запам'яталася: сорок два рублі. З огляду на мою майбутню тисячу — дріб'язок.

Я піднявся до готелю, отримав ключ, відшукав свій номер. Був він двомісним, і на одному ліжку спав якийсь чувак. На журнальному столику лежала чувакова запальничка й надпочата пачка болгарських, жахливо ароматизованих цигарок «Інтер». Я тихенько витяг одну (не будити ж заради цигарки чоловіка!), закурив, скурив, затовк недопалок у попільничці, ліг і заснув.

Починалося нове життя.

Пізніше мені розказували, що дехто з письменників (тих, кого на бенкет не запросили) бурчав: «От, не встиг з'явитися молодий поет, як одразу потягли до ресторану, напоїли, споюють...»

Хочу рішуче зазначити: ніхто ніколи мене не споював. Я з юних часів й аж до того, коли кинув пити, сам кого хоч spoїти міг. Легко й радісно.

І не було для мене рідніших та цікавіших людей, ніж одеська богема початку сімдесятих... Однак і про це трохи згодом.

Першими часами спілкування зі своїми старшими тепер уже колегами я повсякчас повторював ту саму помилку: вірив усьому сказаному та обіцяному. Ну от, наприклад, у тому-таки «Красному» на вікопомному бенкеті мене обнімали й вигуквали: «Геній!», «Юний геній!». І я, як останній дурень, вірив. От не те, щоб геть без сумнівів, але було до біса радісно бути генієм. Себто, молодечому моєму марно-славству не було меж. Майже.

Оце «майже» й рятувало мене повсякчас і зрештою таки порятувало. З одного боку, добре було бути викінченим генієм, а з другого — вроджена схильність до сумнівів та вагань не давала зупинитися й розкошувати на незаслужених лаврах. А далі вже сформувалася здорова іронія, а надто самоіронія, яка й розставила все на свої місця. І вже геть згодом прийшло найголовніше: вміння майже адекватно оцінити зроблене тобою та й іншими так само.

Отож, я повернувся до свого повітового містечка. І за декілька днів мама принесла мені звістку про те, що професор-декан філології, а до того ж і письменник, а до того й товариш моїх батька та мами ще з давніх студентських часів, Іван Дузь пообіцяв, що невдовзі мене буде відряджено на нараду молодих письменників до Києва.

Чому — не знаю, але поїздка на цю нараду стала для мене дуже важлива й чекав я її з нетерпінням. Проте... Чому я так і не поїхав, мені досі не відомо. Тепер точно знаю, що багато чого з обіцяного Іван Михайлович Дузь виконував не завжди. Хоча, до його честі, мушу сказати, що так само багато чого доброго й НЕ обіцяного ним було роблено не раз.

Я впав у депресію. Мама, яка зовсім не втручалася в мої «літературні» справи, вірші мої тихцем не підчитувала і взагалі поводитися дуже коректно та відсторонено, угледівши страждання юного Вертера, раптом сказала: «А ти надішли вірші Стельмахові». Чому саме Стельмахові — не відаю досі, але маю припущення, що Стельмах, який написав роман про вчителів «Дума про тебе», був особливо шанований освітянами загалом і моєю мамою зокрема. Вона ж і «роздобула» мені адресу класика.

Задепресований до краю, я передрукував на своїй трофейній німецькій машинці з десяток віршів і надіслав їх Михайлові

Панасовичу ні на що надто не сподіваючись, не сподіваючись навіть на відповідь.

Але відповідь надійшла доволі швидко. 12 квітня 1972 року. Вона збереглася, й ось її коротенький зміст:

Дорогий Тарасе!

Твої вірші мене схвилювали і порадували. Пришли все краще — постараюсь надрукувати.

Прийми мої найкращі побажання!

М. Стельмах

26

Київ,

Леніна, 68, кв. 70

Щастю моєму не було меж. Ця коротенька поштівочка компенсувала мені все: і непоїздки на міфічний семінар до Києва, і якісь негативні листи з редакцій газет та журналів, куди надсилав свої малоспроможні, як на мій нинішній погляд, віршовані спроби. Що в них знайшов Михайло Панасович — досі для мене таємниця. Це тепер. А тоді я був переконаний у власних силі, таланті та швидкому майбутньому визнанні. Однак, попри велике моє щастя, я навіть не здогадувався, та й не міг здогадатися про те, яку роль відіграє цей лист у всій моїй подальшій долі.

Тепер про молодих і Стельмаха. Нині традиція, на якій М. П. був вихований поколінням своїх попередників, зокрема його вчителем Рильським, не просто занепала, а виродилася на ніц. Традиція, яка дозволяла передавати естафету від покоління до покоління українських літераторів, що змушені були жити й писати в бездержавному просторі, традиція, без перебільшення, батьківського ставлення до молодих, традиція підтримки літературної молоді та «виведення» її на великі мистецькі дороги — ця традиція існувала понад сто років, якщо не більше, і де-факто практично гарантувала «незнищенність матерії».

Михайло Панасович був людиною, яка вишукувала молодих і допомагала їм. Очевидно, що і з душевної потреби, і з розуміння необхідності такої роботи. Фраза когось із російських поетів:

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ